

**‘KONSOLOS VEKİLİ’ HERBERT CHARLES
CHERMSIDE ve
OSMANLI İMPARATORLUĞU’NUN YEDİ
ORDUSU
(1880-1881)**

**‘Vice-Consul’ Herbert Charles Chermiside and
Seven Armies of the Ottoman Empire
(1880-1881)**

Ferdi Ertekin*

Özet

Avrupa’da özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren merkezileşmeye başlayan istihbarat teşkilatları bilginin toplandığı yegâne merkezler olmuştur. Endüstri Devrimi ile hız kazanan hammadde ve pazar arayışının tetiklediği sömürgecilik dalgasıyla mütenasip bir biçimde modern istihbarat teşkilatları da merkezden çevreye doğru giderek genişlemiştir. 19. yüzyılda güneş batmayan imparatorluk olarak anılan Britanya da neredeyse yerküre ölçeğinde geniş bir satha yayılan istihbarat teşkilatı sayesinde devasa bir bilgi toplama merkezine dönüşmüştür. 1877-78 Osmanlı-Rus Harbi’nden sonra dikkatini büyük oranda Rusya’ya çeviren Britanya için Osmanlı İmparatorluğu’nun askeri teşkilatlanması son derece stratejik bir mesele olarak sürekli takip edilmiştir. Bu makalede bir dönem İstanbul’daki İngiliz Sefareti’nde ataşemiliter olarak da görev yapan Herbert Charles Chermiside’in Aydın Konsolos Vekili iken hazırladığı *Türk Ordusunun Teşkilatlanması Üzerine* başlıklı raporu analiz ve teşrih edilecektir. Bahsi geçen rapor, 1877-78 Osmanlı-Rus Harbi sonrası 1880-1881 yılları arasında, II. Abdülhamid devrinde (1876-1909) gerçekleştirilen ilk askeri yeniden yapılanmayı konu edinmektedir. Raporda üç kıtaya yayılan Osmanlı İmparatorluğu’nun yedi ordu bölgesi, bu ordulardaki nizam ve redif birliklerinin kuvvet mevcudu, zorunlu askeri hizmet süreleri, askere alma/celp istasyon merkezleri, tablo ve

* Dr. Arş. Gör., Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, ferdiertekin@gmail.com, ORCID: 0000-0003-3142-9996.

Makale Geliş Tarihi:25.04.2023

• Makale Kabul Tarihi:21.08.2023

istatistiklerle ortaya konulmakta ayrıca kısa subay biyografilerine yer verilmektedir. Rapordaki bilgiler, II. Abdülhamid devri Türk askeri tarihinin bütüncül bir perspektiften anlaşılması açısından kıymetli ipuçları ihtiva etmektedir.

Anahtar sözcükler: II. Abdülhamid, Osmanlı Askeri Tarihi, İngiliz İstihbaratı, Herbert Charles Chermiside, Türk Ordusu.

Abstract

The intelligence services, which were centralised in Europe from the second half of the 19th century, became centres for the collection of information. With the wave of colonialism triggered by the search for raw materials and markets that accelerated with the Industrial Revolution, the information network of modern intelligence agencies expanded from the centre to the periphery. In the 19th century, Britain, known as the empire on which the sun never sets, was transformed into a gigantic information gathering centre thanks to an intelligence agency that was almost globally widespread. The military organization of the Ottoman Empire was constantly followed as an extremely strategic issue for Britain, which turned its attention largely to Russia after the 1877-78 Russo-Turkish War. This article analyses and dissects the report entitled *On the Organisation of the Turkish Army*, written by Herbert Charles Chermiside when he was Vice-Consul at Aydın. The above-mentioned report deals with the first military reorganisation that took place during the reign of Abdülhamid II (1876-1909) between 1880 and 1881, after the Ottoman-Russian War of 1877-78. In the report, the seven army corps (ordu) of the Ottoman Empire spread over three continents, the strength of the regular and redif units in these armies, their compulsory service periods, the centres of recruitment stations are presented with tables and statistics. The report also includes short biographies of the officers. The information contained in the report, *The Era of Abdulhamid II*, provides valuable clues to understanding the military history of Turkey from a holistic perspective.

Keywords: Abdülhamid II, Osmanlı Military History, British Intelligence, Herbert Charles Chermiside, Turkish Army.

Giriş

Osmanlı ordusunun modernleşme yahut dönemin tâbiriyle ıslahat süreci, devrin büyük devletleri tarafından daima yakından takip edilen bir mesele olmuştur. Özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ulaşım ve iletişim imkânlarının artması ve hızlanmasıyla birlikte merkezileşmeye başlayan istihbarat

teşkilatları aracılığıyla Fransa, Rusya, Avusturya, Prusya ve Britanya, Osmanlı İmparatorluğu'nun askeri potansiyeli ile politik ve ekonomik vaziyetini daha yakından ve sistematik olarak takibe almıştır. Dönemin Avrupa devletleri özellikle Endüstri Devrimi sonrası artan hammadde ve pazar arayışı ile giriştikleri sömürgecilik rekabetinde Osmanlı İmparatorluğu'nun da sahip olduğu topraklar hakkında çeşitli plan ve projeler ortaya koymuştur.¹ Bu uzun vadeli plan ve projeleri şekillendirme sürecinde askeri ve sivil kaynaklardan temin edilen istihbarat, Osmanlı İmparatorluğu'nun değişen koşullarına göre mütemediyen yeniden gözden geçirilmiş ve güncellenmiştir. Londra'daki *The National Archives Foreign Office* tasnifinde yer alan, İstanbul'daki İngiliz Sefareti'nde askeri ataşe olarak görev yapan Herbert Chermiside tarafından *On the Organization of the Turkish Army* başlığıyla kaleme alınan rapor bu bağlamda Osmanlı askeri tarihi açısından önem arz etmektedir. Şayet propaganda amacı taşııyorsa bilginin mümkün olduğunca birinci el ve güvenilir kaynaklardan temini; rapor, memorandum, kitapçık ve nihayet el kitabı (handbook) halinde basılmadan önce farklı kaynaklarla sürekli olarak güncellenmesi geleneği İngiliz istihbarat raporlarının alametifarikalarındandır. İngiliz istihbaratının raporlama tekniğinde bilginin öznel yorumlar katılmaksızın 'mümkün olduğunca nesnel' bir perspektifle, bağlı bulunulan bir üst mercie intikali "güneş batmayan imparatorluk" tabiriyle anılan İngiliz bürokratik mekanizmasının 20. yüzyılın ilk çeyreğine kadar devam edegelen üstünlüğünün nirengi noktalarından birini teşkil etmektedir. İngiliz istihbaratı söz konusu olduğunda elçilik, konsolosluk görevlileri ile askeri ataşeler istihbaratın *propaganda* bürosundan farklı olarak hedef ülkeyi etraflıca tanımak amacına matuf nesnel raporlama tekniğine bağlıdır. Dünyanın dört bir yanından derlenen bilgiler nesnel ve istatistiksel raporlama tekniğiyle merkezde (Londra) tasnif edilirken karar alıcılar yeri geldiğinde bu bilgileri dış politik çıkarları doğrultusunda kullanmaktadır. Modern İngiliz istihbarat teşkilatının belirli bir amaç doğrultusunda, önceden tayin edilen bir tasavvur/plan çerçevesinde, stratejik, taktik ve teknik hususlarda dünyanın neredeyse tamamı hakkında belirli merkezlerde bilgi toplama geleneği, Britanya'nın emperyal imparatorluk vizyonu ile bürokratik felsefesinin teşkiline zemin hazırlayan en kritik unsurlar arasındadır.

1853-56 Kırım Harbi'nde Rusya'ya karşı Osmanlı safında harbe giren Britanya için 1877-78 Osmanlı-Rus Harbi iki devlet arasındaki münasebetlerin tarihi seyri açısından önemli bir dönüm noktasıdır. Osmanlı ordusunun bu harpte aldığı mağlubiyet imparatorluğu sadece büyük bir askeri ve mali yükün altına

¹ Osmanlı İmparatorluğu'nun paylaşılması ile alakalı projelerin içeriği için bkz. Trandafir G. Djuvara, *Cent Projets de Partage de la Turquie*, Paris 1914. Bahsi geçen eser *Türk İmparatorluğu'nun Paylaşılması Hakkında 100 Proje (1281-1913)*, başlığı altında Pulat Tacar'ın çevirisi ile Türkçeye de kazandırılmıştır.

sokmakla kalmamış aynı zamanda zaten çökmekte olan İngiliz-Osmanlı dostluğunu da sona erdirmişti.² 1877-78 Osmanlı-Rus Harbi'nden sonra dikkatini büyük oranda İstanbul üzerine tasarılarından haberdar olduğu Rusya'ya çeviren³ Britanya için Osmanlı İmparatorluğu'nun askeri teşkilatlanması son derece stratejik bir mesele olarak yakından takip edilmiştir. İngiliz istihbaratı Osmanlı İmparatorluğu hakkındaki bilgilerini güncelleyip 1877-79 yılları arasında İstihbarat Şubesi'nin A Kısmı'nda arşivlemişti.⁴ Osmanlı topraklarından bu istihbaratı toplarken alanında uzman yetişmiş personellerinden istifade etmiştir. Bu personellerden biri de 93 Harbi'ne Osmanlı ordusunda askeri ataşe ve gözlemci olarak iştirak eden Herbert Charles Chermiside'ti.

A- Herbert Charles Chermiside Biyografisi

Salisbury papazının ikinci oğlu Herbert Charles Chermiside⁵, 31 Temmuz 1850'de İngiltere'nin güneyinde, tarihi ve idari bir vilayet olan Wiltshire'ın, halılarıyla meşhur Wilton⁶ adlı kasabasında doğdu. İlköğrenimini Eton Koleji'nde aldı. Ardından Woolwich'teki Kraliyet Askeri Akademisi (The Royal Military Academy)'ni kazandı. Bu okuldan başarıyla mezun olduktan sonra 1870'te, Kraliyet İstihkâm Birliği'ne (Royal Engineers) dâhil oldu. Öğrenciliği ve gençliğinde, dile karşı kabiliyeti ve kuvvetli hafızasıyla dikkat çekti.⁷

Prusya ordusu Paris'i kuşattığı esnada Fransa, 26 Mart-28 Mayıs 1871 arasında yaklaşık 2 ay boyunca Paris Komünü olarak adlandırılan geçici komünist hükûmet idaresi altındayken, komünistlerle düzenli ordu birlikleri arasındaki çatışmalar devam etmekteyken yanında birkaç görevli ile Paris'i ziyaret etti. Fransızlar, sokak çatışmalarıyla meşgulken gizlice Versailles'a sızdı. Yanındakilerden bazıları aynı gün firar ettiyse de Chermiside ve Noel görevlerine bağlı kalmayı tercih ettiler. Esir alındılar. İsyancılara yardım eden İngiliz subayları

² Gül Tokay, "The Ottoman Army during the Hamidian Period: An Assessment", *Abdülhamid II and His Legacy*, Ed. Ş. Tufan Buzpınar-Gökhan Çetinsaya, The Isis Press, İstanbul 2019, s. 66.

³ Thomas G. Fergusson, *British Military Intelligence 1870-1914: The Development of a Modern Intelligence Organization*, University Publications of America, United States of America 1984, s. 82.

⁴ Ferdi Ertekin, *İngiliz İstihbaratı ve Osmanlı İmparatorluğu*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul Eylül 2022, s. 137.

⁵ Türkçe literatürde Herbert Chermiside hakkında tesadüf edebildiğim yegâne bilimsel makale Emel Demir Görür'e aittir. Bkz. Emel Demir Görür, "Teğmen Chermiside'in Raporlarında Keldaniler, Nasturiler, Yezidiler ve Kürtler (1881-1882)", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXXVI/1, 2021.

⁶ <https://www.britannica.com/place/Wilton-England> (Erişim Tarihi: 15. 08. 2023).

⁷ *Oxford Dictionary of National Biography: From the earliest times to the year 2000*, Ed: H. C. G. Matthew & Brian Harrison, C. 11, Oxford University Press, Oxford 2004, s. 309.

olarak muamele gördüler. Ertesi gün kurşuna dizilmek üzere hapse atıldılar. İnfazdan Paris'teki İngiliz Sefiri Lord Lyons ile irtibata geçerek kıl payı kurtulup İngiltere'ye dönmeyi başardılar. Chermside bu olayın ardından bir müddet İrlanda'da görev yaptı. 155 günlük bir evci iznine çıktığı günlerde Chermside, 1873 baharında Benjamin Leigh Smith'in önderlik ettiği bir arktik keşif seyahatine fotoğrafçı olarak katıldı. Peşi sıra denizaltı madencilerinin merkezi Chatham'da bir süre kaldıktan sonra o zamanlar yeni gelişmekte olan denizaltı mayınlarıyla kıyı müdafaası projesinin tatbiki için Portsmouth ve Devonport'a gitti. Esas kariyeri 1876'da dış göreve atanmasıyla başladı ve Tümgeneral oluncaya kadar, yani 23 yıl boyunca bir daha iç hizmete dönmedi.⁸

1876'da Sırbistan ve Karadağ'a karşı yürütülen harekâtlar esnasında Osmanlı'ya gönderildi. 1877'de harp başladığında Osmanlı ordusu safında askeri ataşe ve gözlemci olarak harbe iştirak etti. 1879 yılına değin askeri ataşelik vazifesini sürdürdü. Osmanlı ordusunun mağlubiyetiyle sonuçlanan harbin ardından Rusya'nın Balkanlar ve Avrupa'ya yayılmasından endişe eden Avrupalı devletler 1878 Berlin Antlaşması ile imparatorluk haritasını yeniden şekillendirdiği esnada Chermside 6 ay boyunca Türk hudut komisyonunda görev yaptı. Haziran 1879'da askeri konsolos-vekili sıfatıyla Anadolu'ya gönderildi. 1882'de yüzbaşılığa terfi etti. Aynı yıl Mısır'a gönderilen Britanya ordusu istihbarat kadrosuna dâhil edilerek yeni teşkil edilen Mısır Ordusu'nun 1. Tabur Kumandanlığı'na getirildi. Mısır'da 1884 Sevakin⁹ Seferi de dâhil olmak üzere 4 yıldan fazla süre hizmet verdi ve bu süre zarfında binbaşılığa terfi etti. Herbert Chermside ayrıca Sevakin'den geri çekilen İngiliz birliklerin komutasını üstlendi. Kraliyet İstihkâm Birliği'nde hala yüzbaşı rütbesinde olmasına rağmen bu esnada yarbaylığa terfi ettirilerek Kızıldeniz kıyısı genel valiliğine tayin edildi. 1887'de albaylığa terfi ederek Mayıs 1888'de konsolosluk görevlerine geri döndü.¹⁰

Anadolu'da konsolosluk hizmetindeyken çeşitli rapor ve haritalar hazırladı. "Anadolu Genel Konsolosu Charles William Wilson'ın 1881-1882 yıllarında kendisine verdiği emirler üzerine Adana, Halep, Diyarbakır, Bitlis, Van ve Musul

⁸ "Memoirs, Colonel Sir Thomas Hungerford Holdich, Lieut-General Sir Herbert Charles Chermside, and Major-General Sir Spring Robert Rice" *The Royal Engineers Journal*, Vol. XXIV, Chatham June 1930, s. 336-337.

⁹ Günümüzde Sudan'ın güneydoğusunda Kızıldeniz kıyısında yer alan bir liman şehridir.

¹⁰ *Oxford Dictionary of National Biography: From the earliest times to the year 2000*, s. 310; Uygur Kocabaşoğlu'na göre, "Herbert Chermside ilginç bir kişilikti. Konsolos olarak atanmadan önce İstanbul'da ataşemiliterdi. Türkçe biliyordu ve Osmanlı ordusundaki meslektaşlarıyla arası iyiydi. 1879 yılı ortalarında Salisbury'ye yazdığı bir mektupta, Osmanlı İmparatorluğu'nun askeri sistemini, silahlarını, ihtiyatlarını, ülkenin topografik özelliklerini iyi bildiğini ve Osmanlı ordusunun subay ve generallerini tanıma fırsatı bulduğunu belirtmekteydi. Bkz. Uygur Kocabaşoğlu, *Majesteleri'nin Konsolosları: İngiliz Belgeleriyle Osmanlı İmparatorluğu'ndaki İngiliz Konsoloslukları (1580-1900)*, İletişim Yayınları, İstanbul 2004, s. 140.

vilayetlerini kapsayan bir seyahate çıktı. Seyahatine Mersin, Adana, Çukurova civarından başlayıp, Tarsus, Maraş, Hısn-ı Mansur, Malatya, Urfa, Mardin, Resulayn, Tur Abdin, Botan, Müks (Müküs), Pervari, Şatak, Kavalis, Norduz, Levin, Şirvan, Çölemerik, Guveyr, Diza ve civarındaki Nasturi yerleşim yerlerini, İmâdiye/Amadiye ve çevresini, Habur Vadisi, Goyan, Aşağı Botan, Zaho, Duhok, Akra ve civarını ve Revanduz, Köysancak ve ötesindeki bölgeyi ziyaret etti. Sadece bu seyahati sonrası 6 rapor ve gezi güzergâhı ile bölgedeki aşiretlerin ikamet ettikleri yerleri gösteren bir de harita hazırladı.”¹¹

Kasım 1889'da¹² askeri ataşe olarak İstanbul'daki İngiliz Sefareti'ne tayin edildi.¹³ İngiliz Dışişleri Bakanlığı (Foreign Office) arşivi haricinde yabancı literatürde hiçbir kaydı bulunmayan bu dönemdeki faaliyetleri¹⁴ esnasında Chermiside, askeri ataşelik görevini selefi Henry Trotter'dan devraldı. Trotter'ın son raporu “Alman İmparatoru ve Prusya Kralı II. Wilhelm, Payitaht İstanbul'a teşrif hazırlıkları” hakkındaki gözlemleriyle nihayet bulmuştu.¹⁵ Yeni Ataşe Herbert Chermiside, 9 Kasım 1889'da kaleme aldığı ilk raporunda selefinin bıraktığı yerden devam ederek II. Wilhelm'in İstanbul ziyareti hakkındaki gözlemlerini kayda geçirmişti.¹⁶ Chermiside'in 19 Kasım 1896 tarihli son raporu ise Çanakkale Boğazı ile Türk donanmasını konu edinmekteydi.¹⁷ Herbert

¹¹ Emel Demir Görür, “Teğmen Chermiside'in Raporlarında Keldaniler, Nasturiler, Yezidiler ve Kürtler (1881-1882)”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXXVI/1, 2021, s. 95.

¹² “Memoirs, Colonel Sir Thomas Hungerford Holdich, Lieut-General Sir Herbert Charles Chermiside, and Major-General Sir Spring Robert Rice”, s. 341.

¹³ *Oxford Dictionary of National Biography: From the earliest times to the year 2000*, s. 309-310; *Hart's Annual Army List, Special Reserve List and Territorial Force List for 1909*, Vol: 70, London, 1909, s. 1283.

¹⁴ “Memoirs, Colonel Sir Thomas Hungerford Holdich, Lieut-General Sir Herbert Charles Chermiside, and Major-General Sir Spring Robert Rice”, s. 341. Chermiside'in İstanbul'daki askeri ataşelik görevi esnasındaki faaliyet ve raporlarına erişmek için bkz. Ferdi Ertekin, *İngiliz İstihbaratı ve Osmanlı İmparatorluğu*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul Eylül 2022.

¹⁵ *The National Archives, Foreign Office (FO) 195/1664*, No: 21, Yarbay Henry Trotter'dan Sir William White'a, 28 Ekim 1889.

¹⁶ *TNA, FO 195-1664*, No: 22, Herbert Chermiside'tan Sir William White'a, 9 Kasım 1889.

¹⁷ *TNA, FO 195-1929*, Herbert Chermiside'tan Sir Philip Currie'ye, 19 Kasım 1896. Herbert Charles Chermiside'in Osmanlı arşivine yansıyan imgesine kabaca da olsa göz atıldığında karşımıza ilginç karşı istihbarat operasyonları çıkmaktadır. Osmanlı arşivindeki kayıtlarda bahsi geçen ataşenin isim yelpazesi oldukça geniştir. Örneğin “Cerm Said, Miralay Herbert, Herbert Charles, Çermisayd” tespit edebildiğimiz belli başlı farklı okunuş biçimleri arasındadır. Herbert Charles Chermiside'in Osmanlı arşivine yansıyan imgesine kabaca da olsa göz atılacak olursa karşımıza ilginç vakalar arasında 23 Mayıs 1888 tarihli bir belge çıkmaktadır. Bu belgeye bakılırsa İngiltere Ataşemiliteri Miralay Herbert'in odası açılarak evrakı çalınmıştı. (*BOA, HR.TO*, Nr. 341-63, 19 Mayıs 1888). Aynı olay 8 Haziran 1888'de Hocabey Baş Şehbenderliği'nden Hariciye Nezareti'ne gönderilen bir tahrirata da yansımıştı. İngiltere Sefareti Ataşemiliteri Miralay Herbert Rusya Harbiye Nezareti'ne malumat verdikten sonra keşf ü gûzar etmek amacıyla Sivastopol'a döneceği esnada ikamet eylediği otelin kapısı kırılarak evrak-ı

Chermside, konsolosluk hizmeti hariç tutulduğunda dahi, Kasım 1889-Kasım 1896 tarihleri arasındaki yaklaşık 7 yıl süren hizmetiyle, Osmanlı topraklarında askeri atışe olarak en uzun süre görev yapan İngiliz subaylarındanındır.

İstanbul'da 7 yıllık ikametden sonra İngiliz delegesi olarak Girit'teki jandarmanın yeniden teşkilatlandırılması amacıyla teşkil edilen komisyona atandı. Mart 1897'de Girit'teki İngiliz birliklerin kumandanlığı ile İngiliz Askeri Komiserliği görevlerine tayin edildi. Buradaki hizmetleri sayesinde 1898'de tümgeneralliğe terfi etti.¹⁸ 1899'da Geraldine Katharine ile evlendi. 1899'da harp patlak verdiğinde emrindeki tugayla birlikte Nisan 1900'da Güney Afrika'ya gitti. Britanya'nın Transvaal harekâtlarına iştirak etti. Ardından Mart 1902'de Avustralya'nın batısındaki İngiliz koloni bölgesi Queensland'a Vali tayin edildi. Valilik görevinden Eylül 1904'te istifa etti. 1907'de fahri korgeneral rütbesiyle ordudan ayrıldı. 24 Eylül 1929'da İngiltere'nin kuzeyindeki Harrogate adlı kasabada vefat etti.¹⁹

Özgeçmiş ve kimliği göz önüne alındığında Chermside'in Osmanlı İmparatorluğu'nun askeri, ekonomik, demografik, coğrafi, idari, tarihi, politik ve kültürel iklimine oldukça aşina olduğu açıktır. Bu itibarla Chermside tarafından kaleme alınan ataşemiliter raporları Osmanlı askeri tarihi açısından oldukça kıymetli bilgiler ihtiva etmektedir. Bu makalede Chermside'in askeri konsolos vekili iken kaleme aldığı "Türk Ordusu'nun Teşkilatlanması" başlıklı raporu ele alınacaktır.

B- Türk Ordusunun Teşkilatlanması Üzerine

1881'e gelindiğinde, 93 Harbi'nde Rus ordusunun Yeşilköy'e değin ilerlemesinin neden olduğu şokun tesiri, hafızalarda hala tazeydi. Sultan II. Abdülhamid anayasaya, meclise ve kuvvetlerin kısmen de olsa ayrılmasına dayalı meşrutiyet idaresini, harbi bahane ederek kesintiye uğratmış, imparatorluğu topyekün alarma geçiren Rus tehdidi sonrası imzalanan Berlin Antlaşması'nıysa meclisin peşi sıra Babiâli'yi de devreden çıkartmak suretiyle iktidarı tedricen tekeline alma fırsatına çevirmişti. Hanedan ile devletin bekâsı temin edilecekse, mağlup düşen Osmanlı ordusu ıslah edilmeliydi.

mühimmesi çalınmıştı. *Bkz. BOA, Y.A.HUS, Nr. 214-65, 8 Haziran 1888 (H. 22 Ramazan 1309)*. Bunun bir karşı istihbarat operasyonu olduğu açık olsa da kimin tarafından icra edildiği hakkında bahsi geçen belgelerden ipuçları edinmek mümkün değildir.

¹⁸ *Hart's Annual Army List, Militia List and Imperial Yeomanry List 1904*, Cilt: 65, H. G. Hart, London 1904, s. 112

¹⁹ *Oxford Dictionary of National Biography: From the earliest times to the year 2000*, s. 309-310.

II. Abdülhamid devrinde Osmanlı ordusu *muvazzafe/nizam* (aktif ordu), *redif* ve *mustahfiz* olmak üzere üç sınıfa ayrılmıştı. Nizamlar sancaklarla hizmet veren düzenli birliklerdi. Redifler Prusya ordusundaki Landwehr'e tekabül eden yedek birliklerdi. Mustahfizlersa Prusya ordusundaki Landsturm'a tekabül eden çok az askeri talim görmüş askerlerdi.²⁰

5 Mart 1881'de İngiliz Dışişleri tarafından basılmış “*Türk Ordusunun Teşkilatlanması*” başlığını taşıyan ve bu yıllarda askeri konsolos vekili olarak hizmet vermekte olan Teğmen Herbert Charles Chermside tarafından kaleme alınan gizli ibareli rapor, 23 Şubat'ta üst yazı ile Yarbay Wilson'dan Earl Granville'e gönderilmişti. Üst yazıda bu raporun hazırlanmasında Anadolu ve İngiliz topografyasında “Kürdistan” olarak nitelendirilen bölgedeki Konsoloslar ve Konsolos Muavinleri'nin büyük yardımları olduğunun hassaten vurgulanması, İngiliz istihbaratının hedef ülkede bütün kurumlarıyla potansiyel bir istihbarat unsuru olarak çalıştıklarının en bariz örneklerinden sadece bir tanesidir.

1880-1881 yıllarında Chermside Aydın Konsolos Vekilliği görevini yürütmekteydi. Chermside tarafından hazırlanan bu rapor esasında ekler kısmı da dâhil edildiğinde 2 adetti ve bahsi geçen iki rapor *Türk Ordusunun Teşkilatlanması* başlığı altında organize edilmişti. Chermside her iki raporu da Aydın Güzelhisar'da kaleme almıştı. İlk rapor 29 Ocak 1881 tarihliken, ekler başlığı altında kaleme alınan ve Türk ordusunun teorik teşkilatlanma yapısını ihtiva eden ikinci raporu ise 2 Şubat 1881 tarihliydi. Meseleyi Türkçe literatürde naklederken, 1880-1881 yıllarına ait Türk ordusunun teşkilatlanma şeması teorik olarak daha derli toplu bir biçimde ortaya konulduğundan makaleye 2 Şubat'ta kaleme alınan ekler kısmıyla giriş yapmanın peşi sıra daha dağınık ve tikel bilgilerin yer aldığı 29 Ocak tarihli ilk raporla devam etmenin yöntem açısından daha münasip olduğu kanaatine varılmıştır.

a- Türk Ordusunun Yeniden Teşkilatlanma Şeması

93 Harbi hezimetinden sonra 1878 Berlin Antlaşması ile Avrupa'daki topraklarının büyük bir kısmını kaybetse de, muharebe alanından zaferle ayrılan Rusya'nın diplomatik alanda ricat ettirilmesi II. Abdülhamid için orduda reformu bir tercih olmaktan çıkarıp kaçınılmaz bir zaruret haline getirmişti.

1880'de Ahmed Muhtar Paşa idaresinde Yıldız Sarayı'nda Teftiş-i Umumî-i Askerî Komisyon-ı Âlisi teşkil edildi. Komisyon, Osmanlı ve yabancı askeri

²⁰ *The Statesman's Year Book 1895: Statistical and Historical Annual of The States of The World For The Year*, Ed: J. Scott Keltie, C. 32, Macmillan and Co., London and New York 1895, s. 1016- 1023.

teşkilatları incelemek ve ardından uygun öneri, teklif ve tavsiyelerde bulunmaktan sorumluydu. Komisyon, piyade, süvari ve topçu birliklerinin yanı sıra maaşların yükseltilmesi, teçhizat ve silahların iyileştirilmesi de dâhil olmak üzere ihtiyat sayısının artırılmasını tavsiye etmişti. Komisyon, 1870-71'de Fransız ordusunu mağlup eden Alman ordusunu kendisine model olarak benimsedi ve Ahmed Muhtar Paşa'nın tavsiyesiyle Sultan, İstanbul'daki Alman Büyükelçisi Paul von Hatzfeld vasıtasıyla Almanlardan askerî yardım ricasında bulundu. Sadece Ahmed Muhtar Paşa değil, Sultan'ın yakın maiyetindekiler, özellikle Mehmed Said Paşa da benzeri önerilerde bulunmuş ve Sultan'a askerî reform ve imparatorluğun dış tehditlere karşı savunmasızlığı konusunda ayrıntılı bir rapor sunmuştu. Said'e göre, Osmanlı İmparatorluğu askerî reformlar ve güçlü bir ordu sayesinde sadece kendini müdafaa etmekle kalmayacak aynı zamanda müttefikler de bulabilecekti. Abdülhamid, 1880 ve 1881 yıllarında bir savunma ittifakı kurmak amacıyla Alman Şansölyesi Otto von Bismarck'a başvurdu. Bismarck, Avusturya-Macaristan'ın da dahil olacağı bir ittifak önerisini reddetti ancak Osmanlı ordusunun yeniden teşkilatlanmasına yardımcı olmak üzere Osmanlı İmparatorluğu'na bir askerî misyon heyeti göndermeyi kabul etti. Bismarck'ın 1880'de bu teklifi kabul etmesinin üzerinden ancak iki yıl geçtikten sonra, Miralay Otto August Johannes Kaehler önderliğindeki altı subaydan müteşekkil Alman askerî misyon heyeti Haziran 1882'de imparatorluk ordusunda göreve başladı.²¹ Alman askerî misyon heyeti göreve başlamadan önce gerçekleştirilen 1880-81 askerî teşkilatlanması Türk askerî tarihi açısından II. Abdülhamid devrinin (1876-1909) geniş çaplı ilk askerî yeniden yapılanması olması nedeniyle son derece önemlidir.

2 Şubat 1881 tarihli ikinci/ek rapora göre Türk ordusu 1877-78 Harbi'nde Arabistan'daki VII. Ordu hariç kendi bölgelerinden askere alınan neferlerden oluşan yedi ordudan müteşekkildi. 1881'de Türk askerî teşkilatı 1. Ordu: İstanbul, II. Ordu: Edirne, III. Ordu: Manastır, IV. Ordu: Erzincan, V. Ordu: Şam, VI. Ordu: Bağdat, VII. Ordu: San'a merkezliydi.²² 1881'de sistem ve ordu

²¹ Gül Tokay, "The Ottoman Army during the Hamidian Period: An Assessment", s. 71-72-73, Mesut Uyar, "Sanders Askerî Yardım Misyonu", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmalar Dergisi (CTAD)*, 15/30 Güz 2019, s. 31-32.

²² Sultan Abdülaziz devrinde (1861-1876) İmparatorluk ordusu Üsküdar, İstanbul (Suriçi), Manastır, Harput, Şam ve Bağdat merkezli 6 ordu bölgesinden müteşekkildi. Her ordunun başında bir müşir bulunmaktaydı. 2 firkadan müteşekkil her bir ordunun başında ise birer ferik vardı. 6 ordunun yanı sıra Kandiye (Girit), Trablusgarp ve Tunus müstakil fırkaları mevcuttu. Osmanlı Ordusu, 93 Harbi sonrası yeniden teşkilatlanma çerçevesinde yedi ordu bölgesine ayrılmıştı. 1881'den 1890'a gelindiğinde Osmanlı ordusu I. Ordu: İstanbul; II. Ordu: Edirne (Rumeli); III. Ordu: Manastır (Rumeli); IV. Ordu: Erzincan (Anadolu); V. Ordu: Şam (Suriye); VI. Ordu: Bağdat (Mezopotamya); VII. Ordu: Yemen-Asir-Güney Arabistan şeklinde teşkilatlanmıştı. (Ferdî Ertekin, *İngiliz İstihbaratı ve Osmanlı İmparatorluğu*, s. 148-149.) Aradan geçen 8 yılda sadece VII. Ordu merkez karargâhının yeri Yemen olarak değiştirilmişti.

numaralandırması aynı kalmakla birlikte, bazı bölgelerin kaybından dolayı birliklerin dağılımında bazı değişiklikler yapılmak zorunda kalmıştı.

Chermside nazarında Osmanlı İmparatorluğu coğrafi konumu itibarıyla harikulade deniz ulaşımına sahip olmasına rağmen kara ulaşımı berbat bir haldeydi. Konya ve Adana'dan celp edilen askerler Edirne merkez karargâhında; İzmir bölgesindeki tugaylar, Selanik ve Manastır'daki fırka karargâhlarında bir müşirin komutası altındaydı. Müşirler de bir ferik başkanlığında ordu karargâhlarında bulunan askeri heyetler tarafından idare edilmekteydi.²³ 1881'de zorunlu askerlik hizmet süresi piyadeler için 3 yıl, süvari ve topçular içinse 4 yıldır. Rediflerin (Birinci/mukaddem redif ve ikinci/tali redif) hizmet süresi 3 yıl ve mustahfiz (landstrum) birliklerinin hizmet süresi ise 6 yıldır.

İmparatorluğun Müslüman nüfusundan müteşekkil nizam taburlarının üzerine had safhada ilave yük binmeye başlamıştı. Hıristiyanların orduya alınmasında teorik olarak hiçbir engel bulunmamakla birlikte şimdiye değin aleni mali ve politik sebepler bunun yerine getirilmesine engel teşkil etmişti. Yapılan yeni düzenlemeler çerçevesinde Türk ordusunun tertibinde birtakım değişiklikler vuku bulmuştu:

b- Türk Ordu Teşkilatlanmasındaki Değişiklikler

1- I. Ordu: İstanbul

Bursa, Çanakkale, Kütahya, Karahisar, Konya ve Antalya bölgeleri I. Ordu'dan II. Ordu merkez karargâhına nakledilmiş ancak Kayseri ve Karaman bölgeleri 6 yerine 8 merkeziyle I. Ordu'ya bağlı kalmaya devam etmişti. Kuzeyde Karamürsel, Çerkez, Tosya, Taşköprü, Sivrihisar, Sungurlu ve Nevşehir; Bolu-Kastamonu ve Ankara bölgelerinin yeni istasyonları haline getirilerek II. Ordu'dan I. Ordu'ya transfer edilmişti. Ayrıca bu bölgeler 12 yerine 16 taburla teçhiz edilmişti. Sinop bölgesi, Karadeniz redifleri yerine I. Ordu'ya bağlanmıştı. 1881'de I. Ordu'da 6 avcı taburu ve 18 nizam taburu yerine 4'er taburdan müteşekkil 8 alay ve 2 avcı taburu mevcuttu.

2- II. Ordu: Edirne

II. Ordu bölgesinde yukarıda anılanların yanı sıra Bulgaristan, Sırbistan ve Şumnu, Silistre, Razgrad, Tırnova, Slivno, Hasköy, Sofya, Niş, Filibe ve Lofça'dan oluşan Doğu Rumeli'de 10 istasyon zayi olmuş, bunun üzerine bahsi geçen bölgelerde 7 yeni istasyon merkezi oluşturulmuştu. Balat, Sandıklı,

²³ TNA, FO 881-4378, Herbert Chermside, 'Organization of Turkish Army', 5 Mart 1881.

Yenişehir ve Elmalı bu merkezlerden bazılarıydı. II. Ordu'daki nizam ve redif taburlarının sayıları ise neredeyse I. Ordu'nunki kadar arttırılmıştı.

3- III. Ordu: Manastır

1881'de III. Ordu'da fazla değişiklik söz konusu değildi. Nizam bölgeleri aynı kalmış ancak Rumeli'deki istasyonların sayısı 16'dan 20'ye çıkarılmıştı. Yeni kurulan istasyonlar Köprülü, Diyakova/Diakovo, Debre ve Drama'ydı. Anadolu'da da 8 yerine 12 istasyon bulunmaktaydı. Gediz, Bolvadin, Denizli ve Tavas yeni eklenen istasyonlar arasındaydı. 2'si avcı 6'sı diğer taburlardan müteşekkil Bosna Tugayı artık mevcut değildi. Rum sınırındaki 3 taburluk alay da dağıtılmıştı. Bunların yerini İşkodra, Niş ve Bosna hattında yeni teşkil edilen 4 tabur almıştı. 17 taburdan müteşekkil bu yeni 4 tabur tamamen yerli askerlerden oluşmaktaydı. III. Ordu bölgesinde 24 nizam, 17 yerli milis ve 32 ihtiyat/redif taburunun yerini 1881'deki yeni teşkilatlanmada 34 nizam ve 32 ihtiyat/redif taburu almıştı.

4- IV. Ordu: Erzincan

IV. Ordu 64 ihtiyat/redif ve 34 nizam taburundan müteşekkildi. Karadeniz rediflerinden 12 tabur ilga edilmiş; Sinop, Ereğli, İnebolu ve yeni teşkil edilen Çarşamba istasyonu I. Ordu'ya transfer edilmiş geri kalanlar IV. Ordu'ya bağlı kalmıştı. Yeni istasyonlardan biri de Lazistan'daydı.

5- V. Ordu: Şam

V. Ordu nizam taburlarının sayısı 24'ten 34'e ihtiyat/redif birliklerinin sayısı ise 48'den 64'e yükseltilmişti.

6- VI. Ordu: Bağdat

VI. Ordu'da nizam taburları kâğıt üzerinde 34'e yükseltilmişse de redif birliklerinin sayısı aynı kalmıştı. Mezopotamya ve 'Güney Kürdistan'daki Türk, Kürt ve Arap konar-göçerleri ile Ravendiz ve Süleymaniye'nin dağlı Kürtlerinin vaziyeti ise henüz belirsizliğini korumaktaydı. Chermiside'a bakılırsa imparatorluğun tekml köşe bucağı kâğıt üzerinde aynı askeri düzenlemelere tabi olmalarına rağmen bölgesel sistem hiçbir zaman tam manasıyla geliştirilememişti. VI. Ordu'da Bağdat, Süleymaniye, Kerkük, Musul, Hilla ve Basra ana askeri istasyonlardı. Chermiside bu orduya mensup asker, subayları kısmen gözlemleme fırsatı bulduğunu, disiplin ve etkinlik açısından V. ordudakilerle benzeri durumda olmalarına rağmen IV. Ordu ile mukayese dahi edilemeyeceklerini belirtmekteydi. 1881'de Osmanlı ordusunda nizamî zorunlu askerlik süresi bitip terhis olan askerler redif kategorisine dâhil edilmekteydi. Ancak VI. Ordu'da diğer ordularda olduğu gibi redifler için sabit merkezler ve celp istasyonları mevcut değildi.

Üstelik VI. Ordu redifleri diğer ordu bölgelerindeki rediflerin etkinlik, teşkilatlanma ve sayısı ile mukayese dahi edilemezdi.

7- VII. Ordu: San'a

San'a merkezli VII. Ordu adeta bir sürgün bölgesi²⁴ gibi hala diğer ordu bölgelerinden subay ve asker celp etmekteydi. VII. Ordu'nun biri San'a'da diğeri Hicaz'da olmak üzere iki yerli taburu mevcuttu. Osmanlı İmparatorluğu için VII. Ordu'yu elde tutmak büyük oranda diğer bölgelerden ciddi anlamda vergi alınması sayesinde mümkün olabilmekte, bu da hazineye pahalıya mâl olmaktaydı.

Türk ordusunun yeniden yapılanması büyük oranda son 6 ay (1880 Eylül-1881 Şubat) içinde vuku bulmuştu. Yeni merkezler kurulmuş, subay kadroları tahkim edilmiş, silah ve mühimmatı muhafaza etmek maksadıyla ambarlar (depot) teşkil edilmişti. Muvazzaf Türk Ordusu yukarıda bahsi geçen 7 orduya ilaveten Girit'te 3 alay (regiment) ve Trablusgarp'ta konuşlandırılmış her biri 3'er taburdan müteşekkil 2 alaydan oluşmaktaydı. 93 Harbi'nin peşi sıra 1880-1881 yılları arasındaki 6 aylık dönemde imparatorluğun yedi ordusunda 4'er taburdan müteşekkil 56 alay, 3'er taburdan müteşekkil 3 alay ve 14 avcı taburu olmak üzere toplamda 274 nizam taburu, 180 bölük ve 112 batarya mevcuttu. Yeniden yapılanma gerçekleşmeden önce eski ordu teşkilatlanmasında ise 198 tabur, 132 bölük ve 90 batarya bulunmaktaydı. Bunların yanı sıra seferberlik halinde eski düzene göre 264 tabura karşılık 20 fırka ya da 320 taburun 10 piyade birliğinin tümünde her celp döneminde 5 redif piyade birliği bulunacaktı. İstihkâm ve topçu taliminin teşkilatlanması hakkında karara varılmışsa da Chermside'e göre nizam süvari ve topçularının çoğunda olduğu gibi, bu karar yalnızca kâğıt üzerinde kalmıştı. Bununla birlikte piyadelerin kahir ekseriyetinde bu talimler tatbik edilmekteydi. Türk ordusunda ciddi sayıda nitelikli personel eksikliği mevcuttu. Yeni düzenlemede, tabur kuvveti önceki uygulamada olduğu gibi bir hat için 833 ve bir avcı taburu için 827 biçimde aynı kalmışsa da bölükler 8 yerine 4'e indirilmişti. Yeni düzenleme ile süvari alaylarında 6 yerine 4'ü görevde 5 bölük (squadron) ve 1 ambardan müteşekkil hale gelmişti.

Her ordu için 1 adet olmak üzere toplamda 8 topçu alayı mevcuttu. Bu itibarla 1 topçu alayı ve her biri 14 bataryadan müteşekkil 1 redif/ihtiyat birliği, I. Ordu'ya dâhil edilmişti. Bahsi geçen 14 bataryanın 6'sı, 6-7 cm'lik toplarla teçhiz edilmiş dağ bataryalarıydı. Ayrıca 9 cm'lik Krupp toplarıyla donanmış 3 adet sahra bataryası ve 8 cm'lik Krupp toplarıyla teçhiz edilmiş 3 adet sahra bataryası mevcuttu. Kalan 2 adetse redif yahut garnizon topçu bataryası olmalıydı. Teoride her bir öncü/kılavuz taburu (pioneer) 4 bölüğe, 2 istihkâma ve 2 lağımçı ve

²⁴ Metinde geçen orijinal terim *punishment corps*'tur.

mayıncıya (sappers and miners) sahipti. Her bir katar taburunda ise (train battalion) 3 bölük mevcuttu. Bunların yanı sıra ıslah (correction) ve telgraf bölüklerininse teşkili planlanmaktaydı.

Herbert Chermside, temin ettiği bu istihbaratın tüm detaylarını tablo halinde raporuna eklediğini ve “Anadolu’daki konsolos vekillerine” sorumlu oldukları bölgelerindeki redifler ile alakalı istihbaratın birer kopya nüshalarının kendilerine tevcih edilmesinin Majesteleri’ne ‘büyük bir hizmet’ olacağını belirtmekteydi. Ayrıca bir telgraf haritası temin edebilirse, önceki Türk ordu teşkilatlanmasında yaptığı gibi, tüm yeni teşkilatlanmayı istasyonlar ve telgraf iletişim hatları dâhil olmak üzere renkli bir harita üzerinde işaretleme amacıyla olduğunu da hassaten eklemekteydi.

c- Ana Rapor

Chermside, 29 Ocak 1881 tarihli birinci raporunu talep doğrultusunda İstanbul’daki birkaç günlük ikameti esnasında toplayabildiğini belirtmekteyse de bu denli geniş bir mıntıkaya yayılan, isabetli istatistiklere dayalı bir raporun öyle İstanbul’dan birkaç günde yazılamayacağı gün gibi aşikârdır.

Rapora göre uzak bölgelerden celp edilen askerler Çanakkale’ye sevk edilmekteydi. Çanakkale, Edirne’deki II. Ordu Merkez Karargâhı bağlı son derece önemli bir istasyondur. Yeni celp edilen neferler burada toplanmakta ve üniformaları verildikten sonra hizmet için III. Ordu Merkez Karargâhı Manastır’a ve Teselya, Epir ve Arnavutluk’ta bulunan diğer taburlara gönderilmekteydi. I. Ordu için silahaltına alınan neferler, çoğunlukla karayoluyla, yürüyerek İzmit’e ve buradan da tren ya da gemilerle Payitaht’a sevk edilmişti. Karaman, Ereğli, Ermenek ve Silifke’den celp edilen neferler gemiyle Silifke ya da Mersin’e nakledilmişti. II. Ordu bölgesi Biga ve Bursa’dan silahaltına alınan neferler kara yolu ile Çanakkale’ye sevk edilmişti. III. Ordu’nun Anadolu celp merkezlerinden silahaltına alınan neferler, İzmir’den vapurlarla sevk edilmekteydi. Örneğin bir Türk nakliye aracı geçen hafta Merkez Karargâhı Erzincan olan IV. Ordu’ya bağlı Trabzon’dan 500 askeri İstanbul’a getirmişti. Chermside’in “Kürdistan” olarak tarif ettiği bölgeden celp edilenler ise İskenderun’a sevk edilmişti. Chermside çoğunluğu Araplar yahut Arapça konuşanlardan müteşekkil V. Ordu taburlarında görev yapan muvazzaf askerlerin Rumeli’de görevlendirilmediğinin de hassaten altını çizmekteydi. Chermside’a göre Türkler sadece acil durumlarda kendi

bölgelerinden silahaltına alınan muntazam yerel tabur sisteminden²⁵ vazgeçme hususunda tereddüt göstermezlerdi.

Son iki haftadır Selanik, Volo ve Arta'ya Mecidiye ve Süreyya gemileri ve özellikle Austian Llyod'unkiler başta olmak üzere yabancı buharlı gemicilik şirketleriyle erzak ve harp malzemesi nakledilmekteydi. Hâlihazırda topyekûn (en masse) silahaltına çağrılan redifler merkezi karargâhı Manastır olan III. Ordu bölgesine aitti. 1881 yılı Ocak ayı itibarıyla silahaltına alınan Türk birlikleri başlıca Teselya, Epir, Arnavutluk, Selanik, Edirne ve İstanbul'da bulunmaktaydı. Payitahttaki müfrezeler ise Hassa Ordusu birliklerinden müteşekkildi. Edirne Valisi ve II. Ordu Kumandanı Rauf Paşa, Kurt İsmail (Hakkı) Paşa'dan komutayı devralmıştı. Bir fırka Adil Paşa komutası altındaydı. Bir başka fırka ise Tefvik Paşa tarafından idare edilmekteydi. Ayrıca (Gazi) Osman Paşa Harbiye Nazırlığı makamına tayin edilmişti.²⁶

1- I., II. ve III. Orduların Celp İstasyonları

Chermside'a göre Anadolu'da İzmit, Ankara ve Kastamonu vilayetlerinden celp edilen taburlar oldukça güçlüydü. Teğmen Chermside'ın tahminine bakılırsa fırkalar 10 yahut 12 taburdan müteşekkildi. Gelibolu ve Çanakkale'de istihkâm ve

²⁵ İngilizce metinde geçen orjinal terim "organized system of territorial battalions".

²⁶ TNA, FO 881-4378, Herbert Chermside, 'Organization of Turkish Army', 5 Mart 1881. Gazi Osman Paşa, 1877-78 Osmanlı-Rus Harbi'nde Plevne'de gösterdiği üstün askeri müdafaa ve Rus ile Romen kuvvetlerini üç kez başarıyla geri püskürtmesi dolayısıyla sadece Osmanlı İmparatorluğu nezdinde değil dünya çapında şöhret kazanmıştır. Ancak Metin Hülagü tarafından Diyanet İslam Ansiklopedisi'nde yer alan Gazi Osman Paşa biyografisinde paşanın hangi tarihler arasında seraskerlik/harbiye nazırlığı görevlerinde bulunduğu dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Metin Hülagü, paşanın biyografisinde "...bunun yanı sıra seraskerliğe getirildiyse de Doğu Rumeli'nin istilâsı üzerine savaş taraftarı olmakla itham edilerek bu vazifesinden azledildi." demekle iktifa etmektedir. (M. Metin Hülagü, "Gazi Osman Paşa: Plevne müdafaasıyla şöhret kazanan Osmanlı kumandanı ve müşiri", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (TDVİA)*, , Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C. 13, İstanbul 1996, s. 464-465. Sinan Kunalp, *Son Dönem Osmanlı Devlet Erkânı ve Ricâli: 1839-1922*, başlıklı eserinde Osman Nuri Paşa'nın Aralık 1878-Temmuz 1880 arasında ilk kez, Ocak 1881-30 Kasım 1882 arasında ikinci kez ve 3 Aralık 1882-10 Eylül 1885 arasında üçüncü kez ve 21 Ağustos 1891-Eylül 1891 arasında dördüncü kez seraskerlik/harbiye nazırlığına getirildiğini belirtmektedir. Sinan Kunalp, *Son Dönem Osmanlı Devlet Erkânı ve Ricâli: 1839-1922*, Isis Yayıncılık, İstanbul 1999, s. 13-14.

Herbert Chermside'ın 5 Mart 1881 tarihli raporunda da Osman Nuri Paşa'nın Harbiye Nezareti'ne tayin edilmiş olduğu belirtilmektedir ki Osmanlı arşivinde yer alan hicri 18 Muharrem 1297 tarihli (Miladi 1 Ocak 1880) belgeden de bu tayinin izlerini takip etmek mümkündür: Belgeye göre "seraskerlik unvanının Harbiye Nezareti'ne tahvili ile nezarete Gazi Osman Paşa Hazretleri'nin ve Erkân-ı Harbiye Dairesi Reis-i Umumiliği'ne Hassa Müşiriyeti kemakân uhdesinde kalmak üzere Derviş Paşa Hazretleri'nin, Piyade Dairesi Riyaset-i Umûmisi'ne Ferik Osman Nuri Paşa'nın" tayin edilmiştir. Bkz. *Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA)*, MB.İ, nr. 58-86, M. 1 Ocak 1880 (H. 18.01.1297).

temerküz istasyonları Ferik Asaf Paşa idaresi altındaydı. Edirne'deki II. Ordu'nun 2 fırkası ise Veysel ve Tahir Paşalar idaresindeydi. Bu bölgedeki taburlar oldukça güçlüydü ve askeri bölge topçu birliklerinin yanı sıra 24 ya da 25 taburdan müteşekkildi.

Teselya ve Epir'deki III. Ordu nizam birliklerinin miktarı; I., II ve IV. Ordu'ya mensup birliklerin yanı sıra 35 taburdan müteşekkildi. Chermside, 'öğrenebildiği kadarıyla' toplam tabur miktarının 70 ilâ 80 arasında olduğunu, bazı taburların 600-700 bazılarınınınsa 650-680 kişiden teşkil edildiğini belirtmektedir. Teselya'da 26 civarında tabur mevcuttu. Ana merkez Larissa'da idare Müşir Hidayet Paşa'nın elindeydi. Türk tugayları oldukça dağınıktı ancak bazı merkezlerde her bir tugay 5 ilâ 6 taburdan oluşmaktaydı.

Epir'de 18 tabur bulunmaktaydı. Yanya karargâh merkeziydi. Öncü/ileri tugay istasyonlarından ikisi ise Preveze ve Arta'ydı. Yaşlı olan Mustafa Paşa geri çağrıldığından beri Yanya'da komuta Ferik Hidayet Paşa komutasında bulunmaktaydı. Mehmed Zeki Paşa da burada bulunmaktaydı. İşkodra'da Derviş Paşa komutasında 18 tabur vardı. Selanik ve civarında 10 civarında redif fırkası ise vaktiyle Salih Paşa idaresi altındaydı. Salih Paşa 1881 Ocak ayı itibariyle İstanbul'da bulunmaktaydı.

III. Ordu Karargâhı Manastır'da Gazi Ahmed Muhtar Paşa geri çağrıldığından beri bednam Ahmet Eyüp Paşa hem vali hem de askeri kumandanlık görevini üstlenmişti.

Prizren ve Kosova'daki birlikler Ferik Hacı Osman Nuri Paşa, Manastır Fırkası ise Selami Paşa komutasındaydı. Bu iki taburdaki toplam fırka sayısı 20-25 civarındaydı. Chermside ayrıca, son zamanlarda Arnavutlar tarafından çıkarılan Üsküp İstasyonu'ndaki kargaşa ve Üsküp'teki kargaşa ile Mitroviça arasında cereyan eden olaylar hakkında gazetelere yansıyan haberler haricinde bir bilgisi olmadığını rapor etmekteydi. Son zamanlarda Prizren Mutasarrıfı olan Ahmed Paşa, İzmir'de bir redif tugayını komuta etmek için bölgeden ayrılmıştı.

III. Ordu'nun Rumeli'deki redifleri silahlı altına aldığı belli başlı 20 civarında celp istasyonu mevcuttu: Manastır, Ohri, İstip, Köprülü, Yanya, Larissa, Angelokastro/Angelikasrı, Üsküp, Prizren, Priştine, Diakova/Diyakova²⁷, Elbasan, Tiran, Berat, Dibre, Selanik, Drama, Serez ve Drama'ydı.

²⁷ İngilizce yer isimlerinin Türk karşılıklarının bulunmasında büyük oranda bu eserden yararlanılmıştır. Bkz. *Kaynaklarıyla Osmanlı Yer Adları Sözlüğü*, Haz. Ali Coşkun, Yılmaz Karaca, Ahmet Özkılınç, Abdullah Sivridağ, Numan Yekeler, Vahdettin Atık, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Yayın No: 8, İstanbul 2020.

II. Ordu'nun celp merkezleri ise Edirne, Dimetoka, Kırkkilise/Kırklareli, Tekfurdağı/Tekirdağ, Gümülcine, Darıdere, İskeçe/Eskice ve Dedeağaç olmak üzere 8 adetti. Her bir celp istasyonunun 8 tabur askeri silahaltına alması planlanmaktaysa da Rodop civarındaki birkaç istasyondan bir tabur askerin dahi toplanması zor görünmekteydi.

Dedeağaç, Gümülcine, Edirne ve Kırklareli 20'şer adet muvazzaf taburlardan müteşekkil istasyonlarıydı. Edirne'de 30 civarında top, Kırklareli'nde ise bir ya da iki batarya mevcuttu. Chermside Kırklareli hakkındaki istihbaratı kendi adına çalışan eski bir redif onbaşısından temin ettiğini belirtmekteydi. Yeni teşkilatlanma ile II. Ordu'nun Anadolu'da kalan celp istasyonlarının sayısı 24 olarak belirlenmişti: 1- Bursa, 2-Yenişehir, 3-Balıkesir, 4-Aydıncık, 5-Çanakkale, 6-Edremit, 7-Bergama, 8-Bayramiç, 9-Kütahya, 10-Eskişehir, 11-Karahisar, 12-Sandıklı, 13-Uşak, 14-Simav, 15-Konya, 16-Yalova, 17- Akşehir, 18- Yenişehir, 19- Antalya, 20- Alanya 21- Isparta, 22- Elmalı, 23- Balut (?), 24-Lugud (?).

Çanakkale'ye yerleştirilen 56 ton ağırlığında bir topun yakın zamanda ateşlenmiş, Türk makamları menzil, isabet ve etkinlik açısından bu toptan pek memnun kalmıştı.

III. Ordu'nun celp istasyonları ise 12 adetti: 1- İzmir, 2- Manisa, 3- Kula, 4- Gediz, 5- Aydın, 6- Tire, 7-Nazilli, 8-Bouladin (?), 9-Milas, 10-Muğla, 11-Denizli ve Tavas. Yeni teşkilatlanmada 1. Fırka karargâhı olarak Aydın'ın yerini İzmir almıştı. İzmir'deki iki tugay Hilmi ve Ahmed Paşa komutasındaydı. Teselya, Epir ve Arnavutluk'taki muvazzaf birliklerin miktarı toplamda 90 taburu geçmemekteydi. III. Ordu'nun toplam redif miktarı 64 taburdan müteşekkildi ve bunlarında 24 tabur İzmir bölgesinde toplanmıştı. Osmanlı ordusu için Türkiye Avrupsası'ndan asker temin etmek daha zordu.

Chermside raporunda ayrıca yeni görev yeri olan Aydın'daki celp istasyonları, alaylar ve redif taburlarının ayrıntılı bir istatistiğini de sunmaktaydı. Kişisel gözlemlerine bakılırsa celp edilen askerler Ruslara karşı savaşıacaklarına inanmaktaydı ve askerler pek çöşkulu görünmemekteydi. Rediflerden ziyade yeni celp edilen neferler arasında firar oldukça yaygın görünmekteydi. Aydın Mutasarrıfı redif firarlarının yüzde 10-15 civarında olduğunu tahmin etmekteyse de Chermside Türk resmi makamlarından alınan rakamların güvenilir olmadığı düşüncesindeydi. Chermside'a bakılırsa atlar İstanbul yahut diğer limanlardan ihraç edilememekte, kara yoluyla bir vilayetten diğerine nakledilmemekteydi.

d- 1877-78 Osmanlı-Rus Harbi Sonrası Subay Biyografileri

Chermside, İngiliz istihbaratın raporlara tekniği gereği, raporunun ekler kısmında Türk kumandanların kısa biyografilerine de değinmekteydi. I. Ordu Kumandanı Müşir Rauf Paşa, Çerkez kökenli, Fransızca konuşabilen, Fransa ve İngiltere’de bulunmuş bir subay olmasının yanı sıra Karadağ ve Girit’te hizmet vermiş iyi bir idareciydi. İngilizlerin 1881 yılında “son Balkan Harbi” olarak tanımladıkları Kırım Harbi’ne de katılmış, Eski Zağra yakınlarında komuta ettiği birlik Süleyman ile işbirliği yapmamasından ötürü mağlup olmuştu. Paşa peşi sıra Şumnu’da iyi işler çıkarmış akabinde Şıpka Geçidi’ndeki birlikleri komuta etmişti. İnisiyatif alma ve özgüven açısından eksikleri bulunmakla birlikte Türk general vasatının üzerindeydi.

Ferik Tevfik Paşa, Kurmay Başkan olarak Plevne Muharebesi’nde şöhret kazanmıştı. Zinde, zeki bir adamdı. Fransızca konuşabilirdi. Hâlihazırda I. Ordu’nun bir fırkasını komuta etmekteydi.

Adil Paşa yaşlı ve geleneksel değerlere bağlı bir Türktü. Osman Paşa’nın yakın dostuydu. I. Ordu’nun bir fırkasını komuta etmekteydi.

II. Ordu kumandanları arasında I. Fırka kumandanı Ferik Veysel Paşa²⁸, Chermside tarafından, bununla ne kastedildiği açık olmasa da tipik bir Türk olarak nitelendirilmekteydi. Veysel Paşa Şıpka geçidindeki Türk birliklerini (48. tabur) Mihail Skobelev’in küçük bir kuvvetine karşı direnemeyip teslim etmesi rezaletiyle şöhret kazanmıştı.

2. Fırka Kumandanı Ferik Tahir Paşa Fransızca konuşabilirdi. Sivil tecrübesi askeri kumandanlık tecrübesinden daha fazlaydı. Bulgar Sınır Belirleme Komisyonu’nda Türk tarafını temsil etmişti. Çarpıcı bir yeteneği yoktu.

III. Ordu kumandanlarından Manastır’daki Müşir Ahmed Eyüp Paşa, şişman, nefsine düşkün yaşlı bir Türk’tü. Batılılardan nefret eden, geleneksel değerlere bağlı biri olmasının yanında hiçbir yabancı dil bilmezdi. 1877-78 Türk-Rus Harbi’nde yaşanan Türk felaketinin ana müsebbibiydi. Edirne’yi utanç verici bir biçimde tahliye etti. Hiç inisiyatif almadı, hiçbir başarısı yoktu, verilen emirlere aldırılmamak gibi kötü bir alışkanlığı vardı. Üstelik Saray’ın iltimasına mazhardı.

III. Ordu’nun I. Fırka Kumandanı Ferik Selami Paşa, geleneksel değerlere bağlı hiçbir yabancı dil bilmeyen, inatçı, ağır mizaçlı ve zeki olmayan biriydi. 1877-78 Harbi’nde Serfiçe (Servia) mirliva/tugay kumandanı olarak büyük bir yiğitlik örneği sergilemişti. 93 Harbi’nde Silistre’de kumandanlık yaptı, harikulade bir tertiple istihkâmını savundu. İstanbul civarındaki merkezi mevki komuta etti,

²⁸ Bahsi geçen zât Veysel Hilmi Paşa olmalıdır.

ağır aksak ve üşengeçti. Gelibolu'da da kumandanlık görevinde bulundu. Türkler arasında geleneksel değerlere bağlılığıyla meşhurdu. Güvenilir bir askerdi ancak yüksek komutaya uygun biri değildi.

Kurmay Subay Liva Tevfik Paşa. Genç bir Paşa olarak iyi bir şöhreti vardı.

2. Fırka Kumandanı Ferik Hacı Osman Nuri Paşa Orhaniye (Orchanie)'de kumandanlık yaptı. Fransızcası yoktu. Ağır, temkinli, çok zeki olmayan biriydi ancak tecrübe sahibiydi. Türkleri çok sever, çok az inisiyatif alır, sade, kanaatkâr, dürüst bir adamdı. Gelibolu'daki kumandanlığı gayet başarılıydı.

Müşir Derviş Paşa, Ülgün ve İşkodra'da hizmet verdi. 1875'te Karadağ, 1876'da Hersek ve 1877'de Arnavutluk'ta görev aldı. 93 Harbi'nde Batum'da kumandanlık yaparken orduya malzeme tedarik eden tedarikçiler (contractors) ile Paşa arasındaki ağır yolsuzluk haberlerinin merkeze rapor edilmesi yüzünden nüfuzu zayıfladı. Erzincan ve Batum'da zimmetine para geçirme ile suçlandı. Daha sonra Muhafız Birliği'nin kumandanlığını yaptı. Geleneksel değerlere bağlı biri olmakla birlikte iyi derecede Arnavutça bilirdi ve dağ muharebeleri hususunda büyük tecrübe sahibiydi.

Müşir Hidayet Paşa, Larissa/Yenişehir. Hiç askeri kumandanlık tecrübesi bulunmamaktaydı. Önceleri kâhyalık yapmıştı. Kapasitesi düşüktü. Çok az Fransızca bilirdi.

Ferik Mehmed Zeki Paşa. Yanya. Teğmen Herbert Charles Chermside 1877'de 93 Harbi'ne askeri ataşe olarak katılmışken Koceljeva'da paşa ile ilk tanıştığında Mehmed Zeki yarbay rütbesindeydi ve Sultan'ın yaveriydi. Paşa Fransızca bilirdi. Zeki genç bir subaydı. 1878'de İstanbul Belgrad Ormanı'nda Türk ordusunun sağ kanadında bir tugayı komuta etmişti. Mevkii ve çalışmaları kötü olsa da Chermside Paşa'nın düşündüğünü tatbik etme hususunda hür olmadığı kanaatindeydi.

Çanakkale. Ferik Asaf Paşa. Şişman ve nefesine düşkün bir Türktü. Askeri kapasitesi sınırlıydı. 1877'de Silistre'de bir tugayı kumanda etti. Daha sonra Ferik rütbesine terfi etti. Selanik'te askerlerini kötü idare etti. Fransızca bilmezdi.

Liva Süleyman Paşa, Yeni Pazar (Novi Pazar)'da Taşlıca Mutasarrıfı'ydı. Zeki bir subaydı. Fransızca bilirdi. 93 Harbi'de Silistre'de kurmay başkanlığı yapmıştı.

İzmir'de hiç ferik bulunmamaktaydı. İzmir'de Liva Hilmi Paşa, İzmir Redif Tugayı'nı komuta etti. 93 Harbi'nde bir redif bölgesini komuta etti. Zeki bir Girit'liydi, Fransızca bilirdi.

Liva Ahmed Paşa, Balkanlar'da alay kumandanlığı yapmış, 93 Harbi'nde Sofya'da bir tugayı komuta etmişti. Fransızcası yoktu, ağır ve sade biriydi. İzmir'de bir redif tugayı komuta etmekteydi.

Ferik Salih Paşa, Giritli'ydi. Hâlihazırda İstanbul'da harp materyallerinin dağıtımdan sorumluydu. Karadağ ve Girit'teki feriklerin en iyilerinden biriydi. 93 Harbi'nde hizmet verdi. Fransızca bilir arada sırada alkol içerdi.

Ferik Recep Paşa, miriliva rütbesindeyken akabinde terfi etti ve Gelibolu'da kumandanlık yaptı. Zeki, genç bir subaydı, Türk subay vasatının üzerindeydi. Fransızca bilmemekle birlikte çok mağrur biriydi.

Müşir Fuad Paşa, cesur/yiğit bir askerdi, iyi derecede Fransızca bilir, askeri tarih okurdu. Hodbin, az hüküm veren, inisiyatif alan biriydi.

Müşir Ahmed Muhtar Paşa. Chermside'a göre Türk ordusundaki en iyi subaydı. Fransızca bilirdi. Ancak hâlihazırda âtil beklemekteydi.

Müşir Kurt İsmail (Hakkı) Paşa, İstanbul'daki Hassa Ordusu Kumandanlığı'nı²⁹ Rauf Paşa'dan devraldı. 1881'de Süreyya gemisiyle Selanik'e gitmek üzere İstanbul'dan ayrılmıştı. Çok yaşlıydı, Fransızca bilmezdi. Diyarbakır'da Vali olarak önemli hizmetleri vardı. 93 Harbi esnasında Erzurum Valisi'ydi. Daha sonra ordunu sağ kanadını komuta etti. Askeri kapasitesi sınırlıydı ancak Ahmed Muhtar Paşa geri püskürtüldüğünde birliklerini tam zamanında geri çekerek ordusunu bir felaketin eşiğinden kurtarmıştı.

Ferik Cemal Paşa; devlet adamı, zeki, kurnaz ve entrikacı Namık Paşa'nın oğluydu. Fransızca bilirdi. Anadolu'daki V. Ordu'nun bir fırkasını komuta ettiği şartlar göz önüne alındığında 93 Harbi'nde Edirne'de iyi işler çıkarmıştı.

Anadolu'da istihdam edilen diğer paşalarsa şunlardı: Müşir Samih Paşa, Van'daki IV. Ordu kumandanıydı. Muş'ta Ferik Musa Paşa, Van'da Ferik Osman Paşa, Harput'ta Ferik Fazlı Paşa görev yapmaktaydı.

e- Osmanlı İmparatorluğu'nun Muvazzaf ve Redif Ordu Listesi

Aydın Konsolos Vekili Herbert Charles Chermside imparatorluğun muvazzaf/nizam ve redif/yedek unsurlarını istatistikleriyle birlikte tablo haline getirmişti.

²⁹ Sinan Kuneralp'a göre Kurt İsmail Hakkı Paşa bu göreve Temmuz 1880'de getirilmiştir. Bkz. Sinan Kuneralp, *Son Dönem Osmanlı Devleti Erkânı ve Ricâli: 1839-1922*, s. 121.

1- Türk Nizami/Muvazzaaf Ordusunun Kuvvet Mevcudu

Listeye göre 1881 başlarında Türk nizam ordusunun mevcudu aşağıdaki gibiydi:

Piyade		4'er taburdan müteşekkil 56 alay	247 Tabur
	Avcı	3'er taburdan müteşekkil 3 alay	
Süvari		5'er bölükten müteşekkil 36 alay	180 Bölük
Topçu		14'er bataryadan müteşekkil 8 alay	112 Batarya
İstihkâm		6 tabur ve 1 bölük (VII. Ordu)	
Katar/Tren		6 tabur ve 1 bölük.	
Topçu Katarı		6 tabur ve 1 bölük.	
İslah³⁰ Bölükleri		7 bölük	
Telgrafçılar		7 bölük	

Bunların yanı sıra ayrıca Girit ve Trablusgarp'ta her biri 3'er taburdan müteşekkil 57., 58. ve 59. piyade tugayları konuşlandırılmıştı. İmparatorluğun yedi ordu bölgesindeki nizam birliklerinin tertibi ise şöyleydi:

I. Ordu (İstanbul) Tertibi

Ordu	Piyade				Süvari				Topçu	Destek Hizmetleri	
	Fırka	Tugay	Alay	Tabur	Fırka	Tugay	Alay	Bölük			
I.Ordu: İstanbul	1.	1.	1.	1. Asu	1.	2.	1.	1,2,3,4,5.	1. Alay 14 Batarya	1. İstihkâm Taburu 1. Ordu Hizmet Taburu 1. Topçu Katar Taburu 1. İslah Bölüğü 1. Telgraf Bölüğü	
			2.	1,2,3,4.			2.	1,2,3,4,5.			
		2.	3.	1,2,3,4.			3.	3.			1,2,3,4,5.
			4.	1,2,3,4. 2. Asu				4.			1,2,3,4,5.
	2.	3.	5.	1,2,3,4.		3.	5.	5.	1,2,3,4,5.		8. Alay (Redif) 14 Batarya
			6.	1,2,3,4.				6.	1,2,3,4,5.		
		4.	7.	1,2,3,4.			6.	7.	1,2,3,4,5.		
			8.	1,2,3,4.				8.	1,2,3,4,5.		

³⁰ Metinde geçen correction terimi islah diye çevrilmiştir.

II. Ordu (Edirne) Tertibi

Ordu	Piyade				Süvari				Topçu	Destek Hizmetleri		
	Fırka	Tugay	Alay	Tabur	Fırka	Tugay	Alay	Bölük				
II.Ordu: Edirne	3.	5.	9.	3. Alay 1,2,3,4.	2.	4.	7.	1,2,3,4,5.	2. Alay 14 Batarya	2. İstihkâm Taburu 2. Katar Hizmet Taburu 2. Topçu Katan Taburu 2. İlah Bölüğü 2. Telgraf Bölüğü		
				8.			1,2,3,4,5.					
	6.	11.	12.	1,2,3,4.	5.	5.	9.	1,2,3,4,5.				
				13.				14.	4. Alay 1,2,3,4.		10.	1,2,3,4,5.
									1,2,3,4.			
				15.				1,2,3,4.				
	8.	16.	1,2,3,4.	6.	6.	11.	12.	1,2,3,4,5.				
								1,2,3,4,5.				

III. Ordu (Manastır) Tertibi

Ordu	Piyade				Süvari				Topçu	Destek Hizmetleri			
	Fırka	Tugay	Alay	Tabur	Fırka	Tugay	Alay	Bölük					
III.Ordu: Manastır	5.	9.	17.	5. Alay 1,2,3,4.	3.	7.	13.	1,2,3,4,5.	3. Alay 14 Batarya	3. İstihkâm Taburu 3. Katar Hizmet Taburu 3. Topçu Katan Taburu 3. İlah Bölüğü 3. Telgraf Bölüğü			
				18.				1,2,3,4.					
			10.	19.			20.	8.			15.	16.	1,2,3,4,5.
													1,2,3,4.
	6.	11.	21.	22.	9.	17.	18.	1,2,3,4,5.					
								1,2,3,4.					
			23.	24.		1,2,3,4.	1,2,3,4,5.						
								1,2,3,4.					

IV. Ordu (Erzincan) Tertibi

Ordu	Piyade				Süvari				Topçu	Destek Hizmetleri			
	Fırka	Tugay	Alay	Tabur	Fırka	Tugay	Alay	Bölük					
IV. Ordu: Erzincan	7.	13.	25.	7. Alay 1,2,3,4.	4.	10.	19.	1,2,3,4,5.	4. Alay 14 Batarya	4. İstihkâm Taburu 4. Katar Hizmet Taburu 4. Topçu Katan Taburu 4. İlah Bölüğü 4. Telgraf Bölüğü			
				26.				1,2,3,4.					
			14.	27.			28.	11.			21.	22.	1,2,3,4,5.
													1,2,3,4.
	8.	15.	29.	30.	12.	23.	24.	1,2,3,4,5.					
								1,2,3,4.					
			31.	32.		1,2,3,4.	1,2,3,4,5.						
								1,2,3,4.					

V. Ordu (Şam) Tertibi

Ordu	Piyade				Süvari				Topçu	Destek Hizmetleri	
	Fırka	Tugay	Alay	Tabur	Fırka	Tugay	Alay	Bölük			
V.Ordu: Şam	9.	17.	33.	9. Alay 1,2,3,4.	5.	13.	25.	1,2,3,4,5.	-	-	
			34.	1,2,3,4.			26.	1,2,3,4,5.			
		18.	35.	1,2,3,4.		14.	27.	1,2,3,4,5.			
			36.	1,2,3,4.			28.	1,2,3,4,5.			
		10.	19.	37.		10. Alay 1,2,3,4.	15.	29.			1,2,3,4,5.
				38.		1,2,3,4.					30.
	20.		39.	1,2,3,4.							
			40.	1,2,3,4.							

VI. Ordu (Bağdat) Tertibi

Ordu	Piyade				Süvari				Topçu	Destek Hizmetleri	
	Fırka	Tugay	Alay	Tabur	Fırka	Tugay	Alay	Bölük			
VI.Ordu: Bağdat	11.	21.	41.	11. Alay 1,2,3,4.	6.	16.	31.	1,2,3,4,5.	6. Alay 14 Batarya	6. İstihkam Taburu 6. Katar Hizmet Taburu 6. Topçu Katan Taburu 6. İlahi Bölüğü 6. Telgraf Bölüğü	
			42.	1,2,3,4.			32.	1,2,3,4,5.			
		22.	43.	1,2,3,4.		17.	33.	1,2,3,4,5.			
			44.	1,2,3,4.			34.	1,2,3,4,5.			
		12.	23.	45.		12. Alay 1,2,3,4.	18.	35.			1,2,3,4,5.
				46.		1,2,3,4.					36.
	24.		47.	1,2,3,4.							
			48.	1,2,3,4.							

VII. Ordu (San'a) Tertibi

Ordu	Piyade				Süvari				Topçu	Destek Hizmetleri		
	Fırka	Tugay	Alay	Tabur	Fırka	Tugay	Alay	Bölük				
VII.Ordu: San'a	13.	25.	49.	13. Alay 1,2,3,4.					7. Alay (Mervecut, eticim) 6 Batarya	7. İstihkam Taburu 7. Katar Hizmet Taburu 7. Topçu Katan Taburu 7. İlahi Bölüğü 7. Telgraf Bölüğü		
			50.	1,2,3,4.								
		26.	51.	1,2,3,4.								
			52.	1,2,3,4.								
		14.	27.	53.		14. Alay 1,2,3,4.						
				54.		1,2,3,4.						
	28.		55.	1,2,3,4.								
			56.	1,2,3,4.								

Redif Birliklerinin Vaziyeti

Osmanlı ordusunda redif birlikleri Red'if-i Asâkir-i Mansûre adıyla II. Mahmud devrinde Serasker Hüsrev Paşa tarafından teşkil edildi. 1826'da Yeniçeri Ocağı ilga edilip yerine ikame edilen muvazzaf Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye ordusu 1828-29'da Rus ve 1831-33'te Mısır Vâlisi Mehmed Ali Paşa orduları karşısında yetersiz kalınca memleketin muhafaza ve müdafaası için bir yedek ordu teşkil edilmesine karar verildi. 23-32 yaş arasında, senede 15-20 gün, eli silah tutacak kadar askeri talim görmüş dörder bölükten müteşekkil ilk redif taburlarının ortalama mevcudu 1835'te 1200 nefer civarındaydı. Redif teşkilâtının kurulduğu 1835'te 19'u Anadolu'da 8'i Rumeli'de olmak üzere toplam 27 tabur mevcuttu. 1837'e gelindiğinde Rumeli'de 6 taburdan müteşekkil 2 redif alayı oluşturuldu. Kuvvet mevcutları bölgelere göre değişen bu birliklerin 1838'de Mansûre ordusundaki redif miktarı Anadolu'da 51.000 Rumeli'de 18.500 olmak üzere toplamda yaklaşık 70.000 civarındaydı.³¹ Yedek birliklerin ağırlıklı olarak Anadolu'da bulunması Rus ve Mısır tehditleri yüzündendi. Chermside'in belirttiğine göre ihtiyat ve redif birlikleri 1877-78 Harbi'nden 1891 yılına değin hiç askerî talim görmemişti.³²

1881 tarihli rapora göre redif birliklerinin mevcudu aşağıdaki gibiydi:

Redif	1. Sınıf Redif: Beş ordunun her birinde 4'er taburdan müteşekkil 8 alay	160 Tabur
	2. Sınıf Redif: Beş orduda 4'er taburdan müteşekkil 8 alay	160 Tabur
Toplam		320 Tabur³³

İlk teşkil edildikleri 1835'te toplam 27 taburdan oluşan redif birliklerinin sayısı 1881'deki teşkilatlanma sonrası 320 tabura çıkarılarak aradan geçen 46 yıl içinde sayıları yaklaşık on bir kat arttırılmıştı. Chermside'in ataşemiliterlik yıllarına ait bir başka raporuna bakılırsa imparatorluk rediflerinin toplam miktarı 1878'de 66.960, 1879'da 68.310, 1880'de 69.750, 1881'de 71.190, 1882'de 72.630, 1883'te 74.160, 1884'te 75.690, 1885'te 77.220'yd.³⁴

³¹ Bkz. Mübahat S. Kütükoğlu, "Sultan II. Mahmud Devri Yedek Ordusu Redif-i Asâkir-i Mansûre", *Tarih Enstitüsü Dergisi*, Sayı XII, Sene 1981-1982, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul 1982, s. 127-161.

³² TNA, FO 195/1718, No: 6, Herbert Chermside'tan Sir William White'a, 23 Ocak 1891.

³³ TNA, FO 881-4378, Herbert Chermside, 'Organization of Turkish Army', 5 Mart 1881.

³⁴ Ferdi Ertekin, *İngiliz İstibbaratı ve Osmanlı İmparatorluğu*, s. 156.

Sonuç

Osmanlı İmparatorluğu'nun 93 Harbi sonrası 1880-1881'deki yeniden teşkilatlanma şeması Chermside'in raporunda en ufak ayrıntısına kadar Londra'ya rapor edilmiştir. Makedonya'dan Yemen'e değin yedi ordu bölgesindeki nizam ve redif birliklerinin kuvvet miktarı; zorunlu askerlik hizmet süreleri; subay biyografileri; celp istasyon merkezleri; hangi askeri bölgeye hangi istasyonlardan asker alındığı; II. Abdülhamid devri Osmanlı askeri teşkilatlanmasının bir sistem olarak imparatorluğun tek mil köşe bucağında nasıl tatbik edildiği; dönemin subay ve askerlerinin bazı ordu bölgelerine (VII. Ordu) karşı ihtiyatlı yaklaşımı türünden bilgileri bu rapordan temin etmek mümkündür. Bu rapordaki tablo ve istatistikler II. Abdülhamid devrinin ilk geniş çaplı askeri teşkilatlanmasını ortaya koyması açısından ayrı bir öneme sahiptir.

Ele alıp teşrih ettiğimiz bu geniş kapsamlı raporu Herbert Charles Chermside'in tek başına kişisel ve sınırlı gözlemlerine dayalı olarak hazırlaması mümkün değildir. Esasında imparatorluğun Yemen'den Makedonya'ya kadar uzanan yedi ordu bölgesinde oldukça geniş bir satha yayılan istihbaratın toplanma ve raporlanma biçimi bize İngiliz istihbaratının bu yıllarda nasıl bilgi topladığına dair önemli veriler sunmaktadır. Örneğin konsolosluk teşkilatı ve elçilik görevlilerin açık ve gizli istihbaratın birinci derecede yetkili unsurları olduğu anlaşılmaktadır. Zaten Chermside da bunu raporunda da açıkça ifade etmektedir. Ayrıca konsolos ve elçiliklere bağlı olarak çalışan yerli işbirlikçiler de bu istihbaratın toplanmasına yardımcı unsurlar arasındadır. Kimliklerine ulaşma imkânımızın bulunmadığı bu unsurlar haber kaynağının ifşa edilmemesi ilkesi yüzünden bizim için meçhul kalsa da İngiliz istihbaratının bilgi toplama biçimi hakkında ipuçları edinmemizi mümkün kılmaktadır. İngiliz istihbaratının temel felsefesi İngiliz filozof Francis Bacon'un da işaret ettiği üzere 'bilgi güçtür.' ilkesine dayanmaktadır. Fakat burada bahis konusu olan, İngiliz analitik düşünce tarzına uygun, rasyonel, denetlenebilir, kanıtlanabilir, doğrulanabilir bilgidir. Eldeki veriler ve raporlar nazarı dikkate alındığında, 19. yüzyılın ikinci yarısında merkezleşmeye başlayan İngiliz istihbaratının yabancı ülkelerde hizmet veren bütün temsilcilerinin (konsoloslar, elçiler, subaylar, ataşeler vs.) merkezden gelen talepler doğrultusunda, belirli bir vizyon çerçevesinde hedef bölgeden bilgi toplamaya âmir resmi yetkili istihbarat elemanları olarak çalıştıkları açıktır.

Kaynakça**1- Arşiv Kaynakları****a- Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA)**

Hariciye Tercüme Odası (HR.TO): 341-63, *Mabeyn-İrâde (MB.İ.):* 58-86, *Sadaret Hususî Maruzat Evrakı (Y.A.HUS):* 214-65.

b- The National Archives

Foreign Office (FO): 195-1664, 195-1929, 195/1718, 881-4378.

1- Araştırma Eserleri

ERTEKİN, Ferdi, *İngiliz İstibbaratı ve Osmanlı İmparatorluğu*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2022.

FERGUSON, Thomas, *British Military Intelligence 1870-1914: The Development of a Modern Intelligence Organization*, University Publications of America, United States of America 1984.

Hart's Annual Army List, Militia List and Imperial Yeomanry List 1904, Cilt: 65, H. G. Hart, London 1904.

Kaynaklarıyla Osmanlı Yer Adları Sözlüğü, Haz. Ali Çoşkun, Yılmaz Karaca, Ahmet Özkılıç, Abdullah Sivridağ, Numan Yekeler, Vahdettin Atık, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Yayın No: 8, İstanbul 2020.

KOCABAĞOĞLU, Uygur; *Majesteleri'nin Konsolosları: İngiliz Belgeleriyle Osmanlı İmparatorluğu'ndaki İngiliz Konsoloslukları (1580-1900)*, İletişim Yayınları, İstanbul 2004.

KUNERALP, Sinan; *Son Dönem Osmanlı Devlet Erkânı ve Ricâli: 1839-1922*, Isis Yayıncılık, İstanbul 1999.

Oxford Dictionary of National Biography: From the earliest times to the year 2000, Ed: H. C. G. Matthew & Brian Harrison, C. 11, Oxford University Press, Oxford 2004.

The Statesman's Year Book 1895: Statistical and Historical Annual of The States of The World For The Year, Ed: J. Scott Keltie, C. 32, Macmillan and Co., London and New York 1895.

2- Makaleler

“Memoirs, Colonel Sir Thomas Hungerford Holdich, Lieut-General Sir Herbert Charles Chermeside, and Major-General Sir Spring Robert Rice” *The Royal Engineers Journal*, Vol. XXIV, Chatham, June 1930, s. 336-352.

GÖRÜR, Emel Demir, “Teğmen Chermeside’in Raporlarında Keldaniler, Nasturiler, Yezidiler ve Kürtler (1881-1882)”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, (XXXVI/1, 2021), s. 91-136.

- HÜLAGÜ, M. Metin, “Gazi Osman Paşa: Plevne müdafaasıyla şöhret kazanan Osmanlı kumandanı ve müşiri”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (TDVİA)*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C. 13, İstanbul 1996, s. 464-465.
- KÜTÜKOĞLU, Mübahat S., “Sultan II. Mahmud Devri Yedek Ordusu Redif-i Asâkir-i Mansûre”, *Tarih Enstitüsü Dergisi*, Sayı XII, Sene 1981-1982, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul 1982, s. 127-161.
- TOKAY, Gül; “The Ottoman Army during the Hamidian Period: An Assessment”, *Abdülhamid II and His Legacy*, Ed. Ş. Tufan Buzpınar-Gökhan Çetinsaya, The Isis Press, İstanbul 2019, s. 65-82.
- UYAR, Mesut, “Sanders Askeri Yardım Misyonu”, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi (CTAD)*, 15/30, Güz 2019, s. 29-84.

7- Online Kaynaklar

- <https://www.britannica.com/biography/Colmar-baron-von-der-Goltz> (Erişim Tarihi: 15.08.2023).
- <https://www.britannica.com/place/Wilton-England> (Erişim Tarihi: 15. 08. 2023).

